

СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ И СТРУКТУРНА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ - ОПИТЪТ НА УНГАРИЯ*

От гледна точка на теорията, методологията и емпириката са разгледани въпросите на измененията и конкурентоспособността на унгарската икономика в периода на подготовка за членство на страната в ЕС. Главният извод е, че в дългосрочен план не е толкова важно в какво е специализирана дадена страна (макар че това има значение), а качеството на осъществяваната икономическа дейност. Освен това в краткосрочен и средносрочен план "добрата специализация" може да подобри значително *икономическите резултати*, но не и *конкурентоспособността* на страната.

На основата на структурни показатели за избран брой държави е направен анализ на унгарската икономика, като се търси отговор на въпроса дали и по какъв начин структурните промени в страната биха съответствали на световните тенденции.

JEL: C82; L16; L52

Връзката между икономическа структура (разбирана и като отраслова структура, и като състав на стоки от преработващата промишленост) и конкурентоспособността е широко дискутирана тема. Предположението, че структурата и цялостното развитие са взаимно зависими и че структурните промени, т.е. промяната в разположението на производствените фактори при индустриалната дейност е важен ресурс за растеж, е общоприето в научната литература.¹ S. Kuznets² твърди, че е невъзможно да се постигне висок темп на икономически растеж без значителна промяна в относителната тежест на различните сектори. Приносът на отделните индустриални отрасли в агрегираната обща факторна производителност (ОФП) доста варира, възвръщаемостта от мащаба се различава по сектори и което е по-важно, с течение на времето водещите индустриални отрасли се заместват от други. Това предполага, че решаващи фактори за наблюдаваните различия между

* Разширен вариант на доклада, изнесен на двустранната българо-унгарска научна среща "Подготовката за членство в Европейския съюз: опитът на България и Унгария", състояла се на 28 май 2004 г. в София.

¹ Този въпрос се разглежда още от класици като *Schumpeter, J.* The instability of capitalism. - The Economic Journal, 1928, Vol. 38, N 3; *Fisher, A. G. B.* Production, primary, secondary and tertiary. - Economic Record, June, 1939, Vol. 15; *Clark, C.* The Conditions of Economic Progress. New York, Macmillan, 1940; *Fourastié, J.* Le grand espoir du XXème siècle. PUF, Paris, 1949 и др.

² Вж. *Kuznets, S.* Growth and structural shifts. - In: Galenson, W. (ed.). Economic Growth and Structural Change in Taiwan. The Postwar Experience of the Republic of China. London UK, Cornell University Press, 1979, p. 15-131, cited in *Timmer, M. P. – A. Szirmai.* Productivity growth in Asian manufacturing: the structural bonus hypothesis examined. - Structural Change and Economic Dynamics, 2000, Vol. 11, N 4.

страните по отношение на техните икономически резултати е способността им да се пренастроят към бързо развиващите се сектори чрез смяна на специализацията и скоростта, с която те правят тази смяна.

Агрегираният растеж може да бъде декомпозиран на структурни компоненти, отразяващи ефекта от промените в отделните икономически единици, които съставят целия агрегат (например подобряване на продуктивността в различните сектори) с помощта на анализ върху приноса на отделните промени.³ В контраст на очевидната логика за наличието на силна каузална (причинна) връзка между структурната промяна и растежа резултатите от повечето количествени изчисления не поддържат твърдението, че структурата е стабилен обяснителен фактор на икономическия резултат.⁴ Цитираните автори са на мнение, че структурният компонент на растежа не е от толкова голямо значение, колкото изглежда на пръв поглед.

Днес опитът на страните, специализирали се в информационните и комуникационните технологии (ИКТ), изглежда като че ли се противопоставя на изказаните предположения. През 90-те години на миналия век специализацията в ИКТ показва силна корелация с икономическия растеж и износа средно за разглежданите страни, както и по-бързо догонване на водещите икономики.

В разработката се дискутира въпросът дали тази нова реалност изисква модификация на теоретичните постановки за връзката между икономическа структура, от една страна, и растеж и конкурентоспособност, от друга. "Добрата специализация" ли е тази, която предопределя конкурентоспособността и растежа в дадена страна, или има други фактори? Следващ въпрос, на който се търси отговор, е за аналитичната сила на отделните структурни показатели. Какво успяват да осветлят показателите за структури в икономиката и какво прикриват (не успяват)? Анализът се основава на данни за структурите в икономиката на Унгария, с което се прави опит да се разкрие дали и по какъв начин структурните промени в нея съответстват на глобалните тенденции.

Структурна промяна и конкурентоспособност

Структурните промени в унгарската икономика, направени през първото десетилетие на прехода към пазарно стопанство (1990-2000 г.), се приемат като едни от най-дълбоките сред тези в другите страни от Централна и

³ Преглед на литературата и критика на такива анализи вж. в *Timmer, M. P. - A. Szirmai*. Цит. съч.

⁴ По тези въпроси вж. *Esteban, J.* Regional Convergence in Europe and the Industry-Mix: a Shift-Share Analysis. - *Regional Science and Urban Economics*, 2000, Vol. 30, N 353-364; *Fagerberg, J.* Technological progress, structural change and productivity growth: a comparative study. - *Structural Change and Economic Dynamics*, 2000, Vol. 11, N 4; *Peneder, M.* The Austrian Paradox: "Old" Structures But High Performance? - *WIFO, Austrian Economic Quarterly*, 1999, N 4.

Източна Европа (ЦИЕ). Нови, несъществуващи преди дейности от преработващата промишленост бяха разработени от чуждестранните инвеститори, например сглобяване на коли или индустрията за офис-оборудване. Делът на отраслите от преработващата промишленост, характеризираща се с висока технологична интензивност, нарасна значително, докато този на отраслите с ниска интензивност съществено намаля.

Данните от табл. 1 показват до каква степен беше променена структурата на преработващата промишленост на Унгария в сравнение с тази на други страни от ЦИЕ.

Таблица 1

Структурни промени в преработващата промишленост на избрани страни, 1989-2000 г. (по цени от 1996 г., %)

Отрасли	България	Чешка република	Унгария	Полша	Румъния	Словакия	Словения
Хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	-0.4	2.2	-10.7	-2.2	5.6	-4.2	1.9
Текстил и текстилни изделия	0.7	-2.6	-3.4	-3.3	-0.1	-3.5	-1.9
Кожи и кожарски изделия	-0.3	-1.6	-0.9	-1.1	0.4	-1.1	-1.7
Дърводобив и дървообработване	0.4	-0.3	-0.1	1.0	-0.7	-1.0	-1.4
Производство на хартия, издателство и полиграфия	1.9	2.0	-0.7	2.8	-0.3	2.7	-2.0
Кокс, преработване на нефт и добив на гориво	3.2	-2.5	-4.3	-1.4	-0.8	1.1	-0.4
Химикали, химически продукти и влакна	2.0	2.2	-10.8	-2.0	-3.6	-1.4	0.5
Каучукови и пластмасови изделия	-0.1	1.1	1.0	3.0	-2.2	0.4	1.5
Други неметални минерални продукти	0.5	0.6	-1.2	0.2	-0.6	-0.7	2.0
Метали и метални изделия	1.7	-4.5	-5.2	-1.2	-6.0	3.4	0.3
Машини и оборудване	1.8	-7.1	-0.8	-2.5	0.2	-8.6	-0.1
Електротехническо и оптично оборудване	-4.0	6.2	30.7	2.7	1.8	0.5	2.6
Транспортно оборудване	-6.6	2.8	6.9	3.7	3.7	12.8	-1.8
Други промишлени производства	-0.8	1.5	-0.6	0.2	2.5	-0.5	0.5
Обща структурна промяна	12.2	18.6	38.6	13.6	14.2	21.0	9.3

Източник. Gács, J. Structural Change and Catching up: the Experience of the Ten Candidate Countries. - In: Tumpel-Gugerell, G. – P. Mooslechner (eds.). Economic Convergence and Divergence in Europe: Growth and Regional Development in an Enlarged European Union. Edward Elgar, Cheltenham (UK), Northampton (US), 2003, p. 131-167.

Въпросът, който възниква, е дали *степенята на структурни изменения може да бъде квалифицирана като постижение от само себе си и дали цялостната промяна може да се свърже със средното равнище на конкурентоспособност.*

Отговорът е "да" и "не". "Да", защото периодът на структурни промени съвпадна с прехода към пазарна икономика, което допринесе за по-отчетливо открояване на структурните диспропорции, създадени по време на административно-командната система. Фактът, че осъществяването на структурните промени съвпадна с реинтеграцията на икономиката на Унгария в световното стопанство, в глобалния модел на дейност на преработващата промишленост и беше силно подпомаган от притока на чуждестранни преки инвестиции, гарантира всеобщия и ускоряващ характер на промените.

Значението на структурните изменения обаче не трябва да се надценява дори в десетилетието на прехода. Макар процесът на специализация да е много динамичен и ускоряващ се във времето, бързата структурна промяна до степен, доста над средната за развитите страни, не отразява непременно подобряването на конкурентоспособността на страната, в която това се постига. Бърза и впечатляваща структурна промяна може да се осъществи главно в слаборазвити държави, в които равнището на БВП (показател, който се намира в знаменателя на формулата за изчисляване на структурните промени) е под границите на приет праг. Бързи и твърде значителни промени в разпределението на икономическата дейност между страните по отрасли са обикновено движени екзогенно (отвън) като противоположност на динамиката на специализацията, която се наблюдава в напредналите държави, където самата специализация се развива много повече екзогенно.

Освен това начинът, по който последните обикновено отговарят на интензификацията на конкурентния натиск, не е свързан изключително с промени в самата индустрия. Това е по-скоро повишаване на качеството в рамките на отделните отрасли на промишлеността, което означава специализация по отношение на влагането на наука и технологии в по-интензивните сегменти на отделните отрасли и в продуктите с по-висок дял добавена стойност.

Следователно степенята на междуотрасловата промяна в специализацията по отношение на производството и експорта се свързва с подобряване на конкурентоспособността само при специфичните обстоятелства на прехода. И дори в този случай изчисленията, отнасящи се до степенята на структурните изменения, трябва да бъдат допълнени с показатели, отразяващи качествените аспекти на структурните промени.

Качествени и количествени показатели за икономическа структура

Важен качествен показател, който трябва да бъде използван при анализа на промените в приноса на индустрията по отрасли в БВП, е за

продуктивността, т.е. добавената стойност на един отработен час.⁵ Тъй като има много големи различия (дори между развитите страни) по отношение на равнището на продуктивност, показателят за равнище на специфична продуктивност⁶ дава добра информация и при международните сравнения, и при изчисляване на скоростта на догонване. Ако структурата на отраслите на индустрията в БВП на догонващите страни е подобна на тази в развитите, но производителността на отделните отрасли остава далеч от тази в напредналите държави, тогава няма значение колко осъвременена е икономическата структура и има да се извърви още доста дълъг път за догонването им.

Друг качествен показател е за дела на вноса в размера на продукцията. По правило една страна се смята за висококонкурентна, ако възникващите отрасли, характеризиращи се с интензивна технология, имат голям дял в структурата на износа. Тези отрасли се смятат за стратегически поради високата интензивност на експорта на тяхната продукция, т.е. защото приносят им в общия размер на експорта е значителен. Технологично-интензивните продукти обаче се характеризират с висока интензивност на вноса, което се изразява в сравнително *ниския дял добавена стойност в тяхната продукция*. Разбира се, много е трудно да бъде повлияно върху интензивността на вноса с помощта на икономически инструменти, тъй като тя е повече или по-малко специфична за всяка дейност. Глобално развитите отрасли, например офис-оборудването или оборудване за телекомуникациите, обикновено се характеризират в висок дял на вноса. Урокът за икономическата политика е, че не трябва да се правят опити за "организация на местните доставчици" на всяка цена, а по-скоро *при анализите, предхождащи решения в областта на икономическата политика и избора на стратегически отрасли, да се правят изчисления на база нетен износ вместо бруто износ*.⁷

Що се отнася до основните количествени показатели, *анализът на отношението между икономическата структура и конкурентоспособността не трябва да се ограничава до анализ на структурата по отделните произвеждани продукти*. Икономическата роля на услугите и селското стопанство трябва да бъде определяна заедно с тази на преработващата промишленост.

⁵ В публикацията "Statistics in Focus" на Евростат има динамични редове за производителността на труда, измерена като обем на добавената стойност, падащ се на един зает. Макар този метод на изчисление да внася значителни изкривявания на истинската картина, има значителна разлика между отделните страни по отношение на средния брой часове, отработени от един зает (вж. *Van Bastelaer, A. – C. Vaguer. Working Times. Eurostat, Statistics in Focus, Theme 3, 2004, N 7*). Данните са много полезни за целите на международни сравнения, като изданията след май 2004 г. включват данни и за новите страни-членки на ЕС.

⁶ Показателите за тенденцията в *повишаване* на производителността са по-малко полезни без приложението на *равнище* на производителността, защото при догонващите страни, особено тези, в които повишаването на производителността е предизвикано от чуждестранни инвеститори, то е обикновено в резултат от позициите на дадена страна като по-късно осъществяваща промените си от водещите в това отношение държави (т.е. поради по-ниската изходна база).

⁷ Изчисляването на нетния експорт на равнище отрасъл обаче изисква серия от изследвания в дадената област, тъй като не се разполага с надеждни данни.

Според Световната търговска организация (СТО) икономическата тежест на услугите и специално на тези в стратегическия бизнес трябва да продължава да нараства не само по отношение на дела им в БВП, но също и по отношение на участието им в търговията. Когато изучават структурните особености на икономика с догонваща стратегия, аналитиците обикновено придават изключително значение на движението на заетостта от селското стопанство и индустрията към услугите. По-нататък ще бъде направен опит да се докаже, че през XXI век най-традиционните количествени цели за структурно сходство често губят смисъла си.

Досега се възприемаше, че показателите за структурно сходство говорят доста за промените в една трансформираща се икономика, както беше в условията на социалистическата ера, когато делът на услугите беше значително по-нисък отколкото в развитите страни. Днес макро-икономическите структури на трансформиращите се икономики станаха много по-сходни с тези в развитите страни. Макар че те изживяваха процес на модернизация в преработващата промишленост, делът на услугите внушително нарасна.

Различията в макроикономическата структура се изразяват в два аспекта. Първо, делът на услугите на стратегическия бизнес все още е по-нисък от съответния в развитите страни (вж. табл. 2). Второ, делът на износа на услугите все още не може да се мери с този в развитите страни.

Таблица 2

Относителен дял на услугите и бизнес-услугите
в БВП, 2001 г. (%)

Страна	Услуги	Бизнес-услуги
Австрия	67.1	47.2
Чешка република	55.8	40.9
Дания	71.7	45.6
Финландия	64.2	43.00
Франция	72.5	49.3
Германия	69.4	48.00
Унгария	64.4	42.9
Ирландия	54.5	38.5
Италия	69.5	50.00
Япония	67.9	46.3
Корея	53.9	37.8
Холандия	71.4	48.4
Полша	65	44.4
Словакия	63.8	48.8
Испания	67.9	47.7
Великобритания	72.6	50.6
САЩ	77.3	55.3

Източник. OECD STAN Indicators Database, 2004, N 01.

Показателите в табл. 3 отразяват много по-големи различия между развитите страни и новите членки на Европейския съюз, отколкото предполагат тези при сравняване на структурните сходства (делът на отделните отрасли в БВП). Следователно те са много по-полезен инструмент за анализ на конкурентоспособността, отколкото използването само на дела на отделните отрасли в БВП, както се прави при някои международни сравнения.

Таблица 3

Размер на експорта на търговски услуги (ECS) и съотношение на размера на експорта на услуги към този на експорта на стоки (CE) за избрани страни, 2002 г.

Страна	ECS (млрд. USD)	ECS/CE (%)	Страна	ECS (млрд. USD)	ECS/CE (%)
САЩ	272.6	39.3	Ирландия	28.1	31.9
Великобритания	123.1	44.0	Корея	27.1	16.7
Германия	99.6	16.2	Дания	25.5	44.7
Франция	85.9	25.9	Индия	23.5	47.7
Япония	64.9	15.6	Швеция	22.5	27.7
Испания	62.1	52.1	Полша	10.1	24.6
Хонконг	45.2	23.7	Унгария	7.7	22.4
Австрия	34.9	44.3	Чешка република	7.0	18.2

Източник. WTO. International Trade Statistics и собствени изчисления.

При икономическите анализи селското стопанство обикновено се смята за икономически сектор с традиционно ниска технология и ниска продуктивност. Ако се приеме това твърде опростено схващане, може да се заключи, че колкото повече намалява делът на селското стопанство в дадена държава, толкова повече би се повишила конкурентоспособността ѝ. Противоположно на тези разсъждения статистиката за международната продуктивност показва, че значителното подобряване на продуктивността през миналото десетилетие, което се наблюдаваше в развитите страни, беше не само резултат от повишаване на продуктивността в преработващата промишленост. Макар академичните списания и пресата да продължаваха да поставят ударението върху огромното нарастване на продуктивността в отрасъла на информационните технологии през изминалото десетилетие, анализът на данните разкрива, че в много развити страни-членки на ОИСР *продуктивността в селското стопанство се повиши дори повече, отколкото тази в преработващата промишленост* (вж. табл. 4).

Таблица 4

Нарастване на продуктивността в избрани страни
през периода 1990-2001 г. (%)

Страна	Селско стопанство	Преработваща промишленост
Австрия	170.5	151.9
Белгия	154.5	134.8
Канада	133.7	139.6
Дания	194.4	132.8
Финландия	180.5	173.4
Франция	148.6	146.6
Германия	119.0	114.5
Италия	176.0	124.8
Холандия	130.5	132.5
Норвегия	179.6	110.8
Португалия	134.6	130.7
Испания	154.2	119.2
Швеция	134.9	195.5
Великобритания	99.6	131.5
САЩ	127.7	147.0

Източник. OECD STAN Indicators Database, 2004, N 01 и собствени изчисления.

Данните в табл. 4 подкрепват твърдението, че ролята на продуктивността в селското стопанство не трябва да се пренебрегва. Основният структурен проблем на новите страни-членки на ЕС по отношение на селското стопанство е не в неговия абсолютен размер, т.е. нарастване на дела на сектора в БВП, а по-скоро в по-ниското равнище на продуктивността в него, по-слабата механизация и лошото управление на околната среда. Нарастващото сходство по отношение на бързо увеличаващия се дял в БВП на индустрията и услугите за сметка на селското стопанство не би трябвало да се постига чрез подценяване на последното. Икономическата политика на догонващите страни трябва да поощрява технологичното обновяване на селскостопанския сектор, приложението на нови агро-биотехнологии и т.н., като не се отказва от постигане на значително повишаване на продуктивността в първичния (добивния) сектор.

Структурни промени в Унгария и глобалните структурни тенденции. Технологично съдържание на продукцията и експорта

Очевидното повишаване на конкурентоспособността на унгарската икономика през 90-те години на миналия век е силно свързано с промените в състава на преработващата промишленост, т.е. съществено увеличаване на дела на високотехнологичните производства и в частност на информационните технологии (hardware) в обема на преработващата промишленост и експорта.

На табл. 5 е представено международно сравнение на дела на високотехнологичните производства, включващи не само ИКТ, но фармацевтиката, въздухоплаването, научното оборудване и т.н.

Таблица 5

Относителен дял на добавената стойност, получена във високотехнологичните отрасли, в общия размер на добавена стойност в промишлеността, 1988-2001 г. (%)

Страни	1988 г.	1992 г.	1995 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.
Австрия	9.3	9.8	9.9	9.7	9.7	9.3
Чешка република	-	1.5	5.2	5.7	6.2	-
Дания	9.0	10.3	10.8	14.4	15.0	15.3
Финландия	6.8	8.0	11.0	21.8	23.7	21.4
Франция	11.7	11.7	13.0	14.0	14.0	14.1
Германия	10.6	10.3	8.8	10.4	11.1	10.4
Унгария	-	-	-	14.0	14.5	15.3
Ирландия	-	17.2	22.9	25.5	-	-
Италия	8.9	8.9	8.2	8.9	9.2	9.8
Япония	15.9	15.3	16.0	17.8	18.7	16.7
Корея	15.7	13.9	18.6	19.7	21.2	-
Полша	-	-	-	7.7	6.9	-
Испания	6.8	7.5	7.1	6.7	6.6	6.9
Великобритания	14.1	14.4	14.5	16.3	17.1	-
САЩ	20.3	21.4	20.1	22.1	23.0	-

Източник. OECD STAN Indicators Database, 2004, N 01.

На табл. 6 е показано изменението на дела на ИКТ в общия размер на преработващата промишленост.

Таблица 6

Относителен дял на отраслите на ИКТ в общия размер на промишлеността, 1995-2001 г. (%)

Страни	1995 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.
Австрия	7.2	7.0	7.5	6.8
Чешка република	2.7	3.6	4.2	-
Финландия	8.9	20.1	22.4	19.2
Франция	6.7	6.8	6.8	6.1
Германия	4.9	5.5	6.3	5.1
Унгария	-	9.6	9.5	9.5
Ирландия	15.0	16.3	-	-
Италия	4.2	3.5	4.6	4.1
Япония	12.7	13.9	15.1	12.6
Корея	15.4	16.7	18.1	-
Полша	-	5.5	4.7	-
Испания	3.6	3.3	3.3	3.2
Великобритания	8.3	8.9	-	-

Източник. OECD STAN Indicators Database, 2004, N 01.

Значителното нарастване на тези количествени показатели, което е в съзвучие с основните структурни тенденции, наблюдаващи се в света, отразява съществено подобряване в *развитието на икономиките* на тези страни, но не непременно тяхната *конкурентоспособност*. Същественият дял на високите технологии и/или ИКТ не се отнася до равнището на конкурентоспособност поне по две причини:

Първо, промените в състава на промишлените продукти не дават отговор на много важен въпрос - какви по-точно фактори на конкурентоспособността могат да бъдат обяснени с високия (и нарастващ) дял на технологично-интензивните отрасли в цялата промишленост? Дали това са чистите разходи за постигане на конкурентност, дължаща се на сравнително ниското равнище на работната заплата, или някакъв друг тип компетентност (способности, потенциал), като мрежи на способности (потенциал), потенциал на маркетинга, местния потенциал за иновации и т.н.

На тези въпроси може да се отговори след изследване на добавената стойност в отрасъла или високотехнологичната продукция на национално равнище. Според изчисленията на Z. Pitti делът на нетната работна заплата в общите разходи на компаниите в Унгария продължава да намалява през периода 1995-2000 г.⁸ Тъй като брутната работна заплата в отрасъла на ИКТ съставлява голяма част от добавената стойност в икономиките в преход или развиващите се страни, специализирани в производството на ИКТ, резултатите на Pitti са указание за отсъствие на качествено обновяване на тези дейности. Големият дял на работната заплата в размера на добавената стойност говори за производство, което е относително повече трудопоглъщаемо. Фактически, макар производствената технология да е интензивна по отношение на промяна към високи технологии и продуктът от нея, т.е. частите и компонентите за офис-машини да са също високо-технологични, дейността по обработката не е интензивна по отношение на познанието, или тя не изисква много специално образование и умения.

Следователно интензивността по отношение на технологиите и познанието трябва да бъде изучавана не само на равнище отрасъл (като се има предвид класификацията на ОИСП за ниска, средно ниска, средно висока и висока технология в отрасъла), а по-скоро на равнище сегмент от индустрията или на равнище интензивност на познанието на специфичната промишлена дейност.

Второ, поради много по-високото от средното нарастване на продукцията и продуктивността на сектора ИКТ често експертите и вземащите решения забравят, че този сектор влияе върху много малка част от икономиката и дори само от промишлеността. Нейният дял в общия обем на добавената стойност в промишлеността е нисък в сравнение с този на дейностите със средна и слаба

⁸ Pitti, Z. A hazai gazdaság teljesítményeinek tulajdonosfüggő jellemzői (1996-2000) Európai Tükör Műhelytanulmányok, 84. Szám, ISM Budapest (Ownership-specific aspects of the performance of the Hungarian economy, 1996-2000), 2003.

интензивност на технологиите. Без значение е колко внушително нарастване на продукцията предизвиква дадена дейност, ако тя допринася твърде малко за цялостното развитие на промишлеността и за несъществена промяна в агрегираните (макроикономическите) показатели.

На табл. 7 са сравнени относителните дялове на продукцията на ИКТ и тази на отраслите с ниски технологии. Данните показват, че дори в държавите, квалифицирани като специализирани във високотехнологични производства (като Ирландия и Финландия), както и в развитите страни-членки на ОИСР отраслите, характеризиращи се с нискотехнологична интензивност (НТИ), допринасят значително в общия размер добавена стойност на промишлеността.

Таблица 7

Относителен дял на продукцията на ИКТ и на отраслите, характеризиращи се с НТИ,* в общия размер добавена стойност на промишлеността, 2000 и 2001 г. (%)

Страна	ИКТ		НТИ	
	2000 г.	2001 г.	2000 г.	2001 г.
Австрия	7.5	6.8	35.6	35.00
Чешка република	4.2	-	34.2	-
Финландия	22.4	19.2	37.8	37.3
Франция	6.8	6.1	31.7	31.8
Германия	6.3	5.1	24.1	23.2
Унгария	9.5	9.5	30.4	33.3
Ирландия**	16.3	-	37.00	-
Италия	4.6	4.1	37.9	38.8
Япония	15.1	12.6	29.8	30.1
Корея	18.1	-	21.3	21.7
Полша	4.7	-	44.2	-
Испания	3.3	3.2	37.4	37.4
Великобритания**	8.9	-	36.8	37.3
САЩ	-	-	30.8	31.2

* Технологичната класификация на промишлените отрасли следва ръководството на ОИСР (вж. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. Paris OECD, 2003).

** 1999 г.

Източник. OECD STAN Indicators database, 2004, 01.

Интензивност на изследване и развитие

Много е изписано за драматичните промени в иновационната дейност в СЦИЕ, осъществили се като последица от индустриалната трансформация.⁹

⁹ Dyker, D. (ed). Technology of Transition. Central European University Press, 1997; Radosevic, S. National Systems of Innovation in Economies in Transition: Between Restructuring and Erosion. - Industrial and Corporate Change, 1998, N 1.

Макар че през втората половина на 90-те години на миналия век бързото западане на националната наука и технологичните системи, както и драматичното намаление на ресурсите за НИРД бавно стигнаха до края на възможното и започна постепенно връщане към познатата тенденция,¹⁰ интензивността на НИРД при производствената дейност в повечето трансформиращи се икономики е още далеч зад тази в развитите икономики.

На табл. 8 е дадено изменението в съотношението между размера на разходите за НИРД и размера на добавената стойност в промишлеността за избрани страни през периода 1992 - 2001 г. На табл. 9 и табл. 10 е показана еволюцията на този показател, отнасящ се до два традиционни отрасъла - машини и оборудване и транспортно оборудване.¹¹ Огромните различия между повече и по-малко развитите страни по отношение на интензивността на НИРД пораждаат някои въпроси. Очевидно е, че интензивността на тази дейност отбелязва непрекъснато нарастваща тенденция в развитите държави, докато в догонващите страни тя е доста неясна. Средната интензивност на НИРД в промишлеността обаче скрива значителни различия в спецификата на отраслите.

Таблица 8

Относителен дял на разходите за НИРД на бизнеса в обема на добавената стойност в промишлеността, 1992-2001 г. (%)

Страни	1992 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.
Белгия	5.2	5.7	5.6	5.4	5.8	5.9	5.9	6.4	6.8	7.7
Чешка реп.	2.8	2.3	2.0	2.0	1.7	2.1	2.4	2.2	2.1	2.1
Дания	4.2	4.5	4.5	4.7	5.1	5.1	5.9	6.0	-	-
Финландия	5.5	5.1	5.4	5.6	6.8	7.2	7.5	8.6	8.8	9.4
Франция	7.3	7.7	7.5	7.2	7.3	6.9	6.8	7.1	6.9	-
Германия	6.4	6.7	6.6	6.7	6.8	6.9	7.0	7.5	7.7	7.7
Ирландия	2.5	2.9	3.1	3	3.1	2.7	2.4	2.2	-	-
Италия	2.8	2.6	2.4	2.2	2.3	2.2	2.0	2.1	2.2	2.4
Япония	7.4	7.4	7.6	7.9	8.1	8.5	8.9	9.0	9.2	9.9
Корея	-	-	-	5.2	5.6	5.6	4.7	4.7	5.3	6.0
Холандия	5.0	5.0	5.1	5.1	5.3	5.4	5.1	5.8	5.6	-
Полша	-	-	1.2	1.0	1.1	1.0	1.2	1.3	1.0	1.0
Испания	2.0	1.9	1.7	1.7	1.9	1.8	2.1	2.1	1.8	1.8
Великобритания	5.7	5.8	5.4	5.1	5.0	5.0	5.3	5.9	6.0	6.6
САЩ	8.3	8	7.9	8.1	8.9	9.1	8.8	8.3	8.5	-

Източник. OECD STAN Indicators database, 2004, N 01.

¹⁰ За класификацията на инвестиции в НИРД вж. *Le Bas, Ch. – Ch. Sierra. Location versus home country advantages.* – In: *R&D Activities: Some Further Results on Multinationals' Locational Strategies. Research Policy*, 2002, Vol. 31, N 4. Относно връщането на тенденцията вж. *Inzelt, A. Foreign Involvement in Acquiring and Producing New Knowledge: The Case of Hungary.* – In: *Molero, J. – J. Cantwell (eds.). Multinational Enterprises, Innovative Strategies and Systems of Innovation.* Cheltenham, Edward Elgar, 2003.

¹¹ За съжаление тази база данни на ОИСР не включва Унгария.

Таблица 9

Разходи за НИРД в бизнеса като процент от добавената стойност в
отрасъл Машини и оборудване, 1992-2001 г.

Страни	1992 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.
Белгия	12.6	12.7	12.5	12.2	11.9	12.0	12.1	13.5	14.3	16.5
Чешка реп.	5.0	4.4	3.1	2.3	2.0	2.3	2.5	2.4	2.2	-
Дания	8.3	9.1	8.4	8.7	8.8	8.7	9.3	9.5	-	-
Финландия	12.3	11.9	13.8	14.5	16.2	17.2	17.3	19.1	18.4	19.8
Франция	14.1	15.1	15.2	13.9	13.4	13.0	12.3	12.1	12.9	-
Германия	8.6	9.3	9.3	9.7	9.1	8.6	8.6	8.9	8.4	9.4
Ирландия	5.7	6.8	7.5	6.0	7.0	7.0	7.1	6.0	-	-
Италия	5.2	5.0	5.0	4.7	4.7	5.1	4.1	4.3	4.3	4.7
Япония	12.9	13.6	14.5	14.6	14.6	15.1	16.5	17.2	17.2	19.9
Корея	-	-	-	10.7	11.9	13.1	13.2	13.3	12.3	18.1
Холандия	10.3	11.0	12.9	13.9	15.0	15.4	15.0	16.9	17.6	-
Полша	-	-	2.8	2.3	2.2	2.3	3.3	3.2	2.5	-
Испания	5.5	5.1	4.1	4.4	4.2	4.6	5.1	4.9	4.6	3.8
Великобритания	9.0	9.4	7.9	7.1	7.1	6.4	6.8	7.3	8.0	9.9
САЩ	13.8	12.8	13.2	13.7	15.7	17.4	16.3	15.4	16.5	-

Източник. OECD STAN Indicators database, 2004, N 01.

Таблица 10

Разходи за НИРД в бизнеса като процент от добавената стойност в
отрасъл Транспортно оборудване, 1992-2001 г.

Страни	1992 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.
Белгия	2.7	2.7	2.4	2.9	3.0	2.9	3.5	4.3	4.2	4.8
Чешка реп.	6.8	9.4	10.4	15.9	10.1	12.6	14.7	12.4	10.3	-
Дания	1.5	1.2	2.3	1.4	4.4	5.0	4.6	6.4	-	-
Финландия	5.0	5.0	4.7	4.5	4.8	4.6	4.6	2.9	3.8	4.4
Франция	23.2	26.4	22.5	21.7	23.9	17.6	16.6	17.3	17.1	-
Германия	15.3	18.2	16.9	16.6	17.9	18.0	17.9	20.0	23.1	18.0
Ирландия	2.9	3.2	3.5	3.5	4.2	4.1	3.6	3.1	-	-
Италия	17.2	17.2	13.5	11.8	13.1	10.2	9.6	10.7	10.2	12.1
Япония	11.6	10.4	10.2	11.3	12.1	13.6	12.7	11.9	12.7	13.4
Корея	-	-	-	11.3	12.1	12.4	7.5	5.4	8.0	6.7
Холандия	9.3	10.9	7.5	8.1	4.2	5.5	3.8	5.0	3.9	-
Полша	-	-	3.6	3.7	2.6	3.6	3.6	5.3	3.2	-
Испания	5.4	4.6	4.3	4.2	4.2	3.7	4.2	4.7	3.6	4.4
Великобритания	14.5	12.6	11.8	13.2	12.5	12.1	12.8	15.5	14.0	15.9
САЩ	23.5	20.6	19.4	22.2	22.8	21.0	17.2	18.5	16.2	-

Източник. OECD STAN Indicators database, 2004, N 01.

Диверсификация, концентрация и конкурентоспособност

Когато се изучават структурните показатели за развитите страни, за да се види доколко и как структурните изменения в унгарската икономика съответстват на световните тенденции, е необходимо да се разгледат някои процеси, свързани с конкурентоспособността, каквито са диверсификацията и концентрацията на икономическата дейност.

Производствената и търговската структура на Унгария се оценява като много концентрирана. Малък брой продукти и фирми имат голям дял в производството и износа.¹² Високата концентрация се разглежда като неблагоприятна, защото прави страната уязвима към колебанията на международния бизнес-цикъл.

Данните в табл. 11 илюстрират концентрацията на унгарската промишленост в сравнителен план. Изчислен е делът на първите 5 (TOP 5) и първите 10 (TOP 10) отрасли съгласно трицифрената класификация на ОИСР в добавената стойност, създадена общо в промишлеността. От данните може да се заключи, че високата концентрация е повече или по-малко специфична за разглежданите страни, като някои от тях, специализирали се в информационни технологии като Ирландия или Финландия, отбелязват концентрация, подобна на тази в Унгария.

Таблица 11

Концентрация в промишлеността на избрани страни през 2000 г. (%)*

Страни	TOP 5	TOP 10
Австрия	23.3	42.4
Дания	31.4	49.0
Германия	32.8	52.1
Ирландия	44.7	55.6
Финландия	48.6	64.7
Холандия**	33.0	50.9
Великобритания	26.0	45.2
Чешка република	24.8	42.4
Унгария	37.6	55.9

* Дял в добавената стойност на първите 5 отрасли (TOP 5) и първите 10 отрасли (TOP 10) в трицифрената класификация на промишлеността според ОИСР (%).

** 1999 data.

Източник. Structural Statistics for Industry and Services - Production Data, OECD, 2003 и собствени изчисления.

¹² През 2000 г. делът на първите три чуждестранни износители в общия обем на експорт от Унгария е 25.1% (вж. *Figyelő* TOP 200, Budapest, 2001).

Както подсказва развитието на Ирландия и Финландия, равнището на концентрация не може да бъде определено само по себе си като лошо или добро. Ако високата концентрация се дължи на ниския знаменател при изчисляване на равнището (т. е. сравнително малката по размер добавена стойност общо в промишлеността), създаването и развитието на дейността на нова мултинационална компания, която разполага производството на специфичен продукт (или група продукти) в Унгария и доставя стоки в резултат от тази дейност в различни части на света, лесно би се отразило върху равнището на концентрация на производството в страната. В този случай доста голяма част от общата промишлена продукция и експорта зависят от един-единствен инвеститор.

Ако обаче високата концентрация е резултат от дейността на гъста мрежа от свързани помежду си фирми от един и същ отрасъл, например групата фирми, занимаващи се с научна дейност около световноизвестната "Nokia" във Финландия, високата концентрация не се отразява неблагоприятно върху икономиката на страната.

*

Анализът води до извода, че *конкурентоспособността се определя не от това в какво е специализирана дадена страна, а по-скоро от качествените показатели за производството и особено от продуктивността и добавената стойност, създавана от това производство.* Съвпадението по време на трансформацията на икономиката и интензификацията на раздробяването (децентрализацията) и вертикалната специализация предизвика драматични структурни промени в отделни държави. В някои от развитите и догонващите страни връзката между икономическа структура и конкурентоспособност изглежда определено силна. Други отбелязват голяма конкурентоспособност независимо от традиционната и остаряла за времето си структура. Тези явления подкрепят твърдението, че няма "оптимална икономическа структура". В дългосрочен план не е толкова важно в какво е специализирана дадена страна (макар че това само по себе си има значение), а по-скоро в качествените свойства на икономическата дейност. В краткосрочен и средносрочен план "добрата специализация" може внушително да подобри *икономическите резултати*, но не и *конкурентоспособността* на дадена държава.

Що се отнася до опита на Унгария, международното сравнение на количествените показатели за структурни промени показва, че направените такива в страната съответстват на главните световни тенденции. Качествените показатели обаче насочват към факта, че Унгария се интегрира в глобалния модел на икономическа дейност в края на йерархията на световната производствена мрежа.

Превод от английски Р. Рангелова